

**ІВАНО-ФРАНКІВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ПРАВА
ІМЕНІ КОРОЛЯ ДАНИЛА ГАЛИЦЬКОГО**

НЕМЦЕВА АЛІНА ОЛЕКСІЇВНА

УДК 347.513

**ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БЕЗ ВИНИ
У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ**

12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук**

Івано-Франківськ – 2016

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Інституті законодавства Верховної Ради України

Науковий керівник

доктор юридичних наук, професор

Клименко Оксана Михайлівна,

Інститут законодавства Верховної Ради України,

завідуючий відділу проблем розвитку національного законодавства

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор,

заслужений юрист України

Фурса Світлана Ярославівна,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

завідувач кафедри нотаріального та виконавчого процесу і адвокатури;

кандидат юридичних наук, доцент

Нескороджена Лариса Леонідівна,

Національна академія внутрішніх справ,

доцент кафедри економіко-правових дисциплін

Захист відбудеться «3» вересня 2016 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 20.149.01 в Івано-Франківському університеті права імені Короля Данила Галицького за адресою: 76018, м. Івано-Франківськ, вул. Є. Коновальця, 35

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького за адресою: 76018, м. Івано-Франківськ, вул. Є. Коновальця, 35

Автореферат розісланий «29» липня 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Р.В. Зварич

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Системні процеси правової модернізації України, утвердження нових підходів забезпечення правопорядку в усіх сферах суспільного життя, у тому числі у сфері цивільних правовідносин, актуалізують питання цивільно-правової відповідальності. У контексті сучасних тенденцій ускладнення цивільних правовідносин та відповідного розвитку інституту цивільно-правової відповідальності особливої уваги науковців потребує проблематика цивільно-правової відповідальності без вини.

До теоретичних проблем, що не одержали однозначного висвітлення в сучасній цивілістиці та потребують комплексного дослідження, слід віднести, зокрема, питання: природи та сутності цивільно-правової відповідальності без вини; систематизації деліктних зобов'язань та спеціальних деліктів, з якими пов'язують виникнення такого виду відповідальності; змісту та характеру засобів впливу на суб'єкта цивільно-правової відповідальності без вини; оцінки ефективності та адекватності таких засобів з точки зору забезпечення стабільності цивільних правовідносин та правового статусу їх суб'єктів, у тому числі з позицій додержання принципів справедливості та пропорційності. Для сучасної доктрини цивільного права відкритим також залишається надання кваліфікованого визначення поняття цивільно-правової відповідальності без вини, що має значення і для законодавчого регулювання цих питань.

Найбільшої уваги інституту цивільно-правової відповідальності без вини було приділено вченими та дослідниками юридичної науки радянських часів. Тому теоретичну основу дослідження склали праці таких відомих вітчизняних і зарубіжних учених-цивілістів: М.М. Агаркова, К. Адлера, Б.С. Антімонова, Ю.Г. Басіна, Г.М. Белякової, Д.В. Бобрової, С.М. Братуся, В. Варкалло, О.В. Дмитрієвої, О.С. Іоффе, І.С. Канзафарової, О.О. Красавчикова, О.Е. Лейста, М.С. Малєїна, Г.К. Матвєєва, І.С. Ніжинської, В.А. Ойгензіхта, В.І. Серебровського, Й.О. Покровського, Б.І. Пугинського, І.С. Самощенко, А.О. Собчака, В.Т. Смірнова, В.О. Тархова, Н.В. Терещенко, К.А. Флейшиц, Р.Й. Халфіної, К. Цвайгерта, Г.Ф. Шершеневича, К.К. Яічкова, І. Яновицької, К.Б. Ярошенко.

В умовах незалежної України здебільшого досліджувалися окремі питання цивільно-правової відповідальності без вини. Зокрема, основні напрямки дисертаційних розробок стосувалися: зобов'язань з відшкодування шкоди, завданої без вини (І.В. Бурлака); окремих різновидів деліктних зобов'язань, що виникають незалежно від вини: зобов'язань з відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки (Г.Л. Пендяга, Н.В. Терещенко), зобов'язань із відшкодування шкоди, завданої актами влади (О.О. Боярський, О.В. Жила, О.О. Лов'як, М.М. Хоменко та ін.), зобов'язань із відшкодування шкоди, завданої недоліками товарів, робіт, послуг (Г.В. Колісникова, Н.В. Федорченко); підстав

звільнення від цивільно-правової відповідальності за завдання шкоди (О.В. Церковна) тощо.

Однак комплексних дисертаційних робіт, спрямованих на системне дослідження теоретичних основ цивільно-правової відповідальності без вини, в Україні не проводилося. При цьому найбільш дискусійними залишаються питання стосовно справедливості, ефективності та конституційності такого виду відповідальності, що вказує на необхідність всебічної наукової розробки цієї проблематики.

Наведене зумовлює необхідність дослідити існуючі в науці цивільного права теоретичні підходи, концепції та погляди щодо розуміння природи, сутності, змісту, кваліфікуючих ознак цивільно-правової відповідальності без вини, підстав та умов її застосування, на базі чого виробити узагальнені теоретичні основи розуміння цієї правової категорії, що відповідає сучасним тенденціям розвитку цивільних правовідносин та цивільного права України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт Інституту законодавства Верховної Ради України в рамках теми наукового дослідження «Стратегія розвитку законодавства України» (державний реєстраційний № 0103U007975).

Мета і задачі дослідження. *Метою* дисертаційної роботи є комплексний аналіз теоретичних основ цивільно-правової відповідальності без вини в цивільному праві, проблем обґрунтування її правової природи, сутності, доцільності існування інституту цивільно-правової відповідальності без вини у цивільному праві України, особливостей та сучасних тенденцій його правового регулювання та розроблення наукових пропозицій до його вдосконалення.

Для досягнення зазначеної мети було поставлено такі основні *завдання*:

- дослідити генезу та науково-методологічну основу теорії цивільно-правової відповідальності без вини у цивільному праві;
- з'ясувати правову природу та сутність цивільно-правової відповідальності без вини;
- проаналізувати та систематизувати джерела правового регулювання цивільно-правової відповідальності без вини у праві України;
- виявити кваліфікуючі ознаки цивільно-правової відповідальності без вини, дати загальну характеристику як правовому явищу в системі цивільного права України;
- сформулювати підходи до класифікації деліктних зобов'язань інституту відповідальності без вини у цивільному праві України;
- дослідити підстави й умови настання цивільно-правової відповідальності без вини;
- дати правовий аналіз підставам щодо звільнення від такого виду відповідальності;
- дослідити особливості цивільно-правової відповідальності без вини в окремих спеціальних деліктах:

– з'ясувати особливості правового регулювання відповідальності незалежно від вини за шкоду, заподіяну джерелом підвищеної небезпеки;

– проаналізувати механізми відповідальності держави за шкоду, заподіяну її органами;

– дослідити проблемні аспекти відповідальності за шкоду, заподіяну недоліками товарів, робіт (послуг);

– виробити та сформулювати конкретні пропозиції, спрямовані на вдосконалення чинного законодавства України.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у зв'язку з настанням цивільно-правової відповідальності без вини за заподіяну особі шкоду.

Предметом дослідження є наукові підходи, концепції та положення стосовно обґрунтування цивільно-правової відповідальності без вини, правові норми щодо регулювання такого виду відповідальності, а також судова практика їх застосування.

Методи дослідження. Для досягнення достовірних і об'єктивних результатів під час дослідження було використано загально-філософський (діалектичний), загальнонаукові (історичний, системно-структурний) і спеціальні (порівняльно-правовий, формально-догматичний, теоретико-прогностичний, правового системного аналізу, правового моделювання) методи. Так, діалектичний метод дозволив розглядати феномен зобов'язань із відшкодування шкоди, що виникають незалежно від вини, у розвитку і нерозривній єдності з категорією вини у деліктних правовідносинах (підрозділ 1.2). За допомогою історичного методу встановлено основні етапи становлення та розвитку інституту цивільно-правової відповідальності без вини (підрозділ 1.2). Системно-структурний метод застосовано для визначення місця зобов'язань із відшкодування шкоди без вини в системі деліктних зобов'язань, класифікації деліктних зобов'язань (підрозділи 1.1, 1.2, 2.2). Порівняльно-правовий метод використано для дослідження різних деліктів у проекції визначення характерних для них особливостей щодо підстав та умов настання відповідальності без вини або звільнення від неї (підрозділи 1.3, 2.3, 3.1). Формально-догматичний метод дозволив проаналізувати зміст норм вітчизняного законодавства (підрозділи 2.1, 3.2, 3.3, 3.4), а метод правового моделювання – розробити пропозиції щодо його вдосконалення.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертаційна робота є першим у вітчизняній цивілістичній науці комплексним дослідженням теоретичних проблем щодо обґрунтування цивільно-правової відповідальності без вини, в якому здійснено узагальнення наукових підходів, концепцій, положень як теоретичних основ інституту цивільно-правової відповідальності без вини у цивільному праві України. За результатами дослідження одержано нові наукові положення, висновки та пропозиції, що виносяться на захист, а саме:

уперше:

– запропоновано авторське визначення поняття “цивільно-правова відповідальність без вини” як деліктного зобов'язання відповідальної особи з

відшкодування потерпілому заподіяної йому випадкової шкоди, що ґрунтується на принципі об'єктивного ризику;

– запропоновано підхід до класифікації наукових концепцій щодо обґрунтування теорії відповідальності без вини за основними теоретичними проблемами, що підлягали вирішенню: а) теорії функціонального обґрунтування цивільно-правової відповідальності без вини; б) теорії щодо розуміння вини у складі цивільно-правової відповідальності без вини; в) теорії причинного зв'язку; г) теорії об'єктивних умов цивільно-правової відповідальності без вини;

– для характеристики системи спеціальних деліктів, які ґрунтуються на відповідальності без вини, запропоновано виходити з того, що вона заснована на моделі поєднання загального (генерального) делікту та спеціальних деліктів, а також на структуризації останніх за різними критеріями, а саме: а) загальними: суб'єктними (за суб'єктом заподіяння шкоди; за суб'єктом відповідальності); змістом завданої шкоди (матеріальної та моральної); б) спеціальними: предметними – за змістом правовідносин, у рамках яких виникли деліктні зобов'язання;

– обґрунтовано, що деліктні (позадовісні) зобов'язання, які ґрунтуються на відповідальності без вини, у структурі деліктних правовідносин є основними та в умовах реальних правовідносин трансформуються з абсолютного негативного у суб'єктивне позитивне (деліктне) зобов'язання;

– відстоюється позиція про те, що цивільна (деліктна) відповідальність без вини може мати місце як у позадовісних відносинах, так і довірчих: якщо позадовісне деліктне зобов'язання виникає між суб'єктами, що раніше не були пов'язані конкретними цивільними правовідносинами, то довірче деліктне зобов'язання такого виду виникає між контрагентами, між якими існують триваючі довірчі правовідносини;

– запропоновано авторську класифікацію цивільно-правової відповідальності без вини за такими критеріями: а) за видами правовідносин: довірча та позадовісна; б) за суб'єктами правопорушення; в) за суб'єктами відповідальності; г) за видами деліктів; д) за об'єктом деліктного зобов'язання: майнове відшкодування (компенсація) та організаційно-правові заходи з відновлення порушеного цивільного права;

– пропонується до використання дефініція «поводження з об'єктом підвищеної небезпеки» як дія (діяльність, бездіяльність) щодо утримання, використання, експлуатації, вироблення, зберігання об'єкта підвищеної небезпеки та забезпечення контролю над ним, – на заміну терміна «діяльність» у значенні джерела підвищеної небезпеки;

удосконалено:

– визначення поняття «невідворотність» як ознаки непереборної сили – це зовнішня до діяльності (дій) сторін деліктного зобов'язання обставина, яка полягає в тому, що якби сторони, хоча б навіть і передбачили таку подію, але не могли попередити настання негативних її наслідків;

– класифікацію деліктних зобов'язань із заподіяння особі шкоди каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю. Запропоновано такі їх види: а) із заподіяння шкоди страхувальником (суб'єктом, зобов'язаним сплачувати внески за державним соціальним страхуванням); б) із заподіяння шкоди суб'єктом, який не є страхувальником; в) із заподіяння шкоди життю та здоров'ю особі, яка не досягла повноліття; г) з відшкодування витрат на поховання тощо; д) з відшкодування моральної шкоди;

– аргументацію на підтримку та розвиток запропонованої Г.Л. Пендягою концепції «відповідальності за ризик» для теоретичного обґрунтування деліктних зобов'язань з відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки (замість концепції «відповідальності без вини»);

набули подальшого розвитку:

– теоретичне обґрунтування щодо визначення підстав виникнення деліктного зобов'язання. Аргументовано, що для кваліфікації деліктного правопорушення як загальної підстави для встановлення деліктного зобов'язання необхідною є сукупність таких елементів складу правопорушення, як шкода, протиправність поведінки особи та причинно-наслідковий зв'язок між ними;

– теоретичні аргументи щодо обґрунтування вини як елемента складу деліктного правопорушення. Висунуто підхід, за яким вину запропоновано розглядати в контексті закріплених у цивільному законодавстві таких загальних засад як добросовісність та розумність (п. 6 ч. 1 ст. 3 ЦК України), а також основоположного для цивільного права принципу диспозитивності, що полягає у свободі волевиявлення особи до реалізації цивільних прав та виконання цивільних обов'язків. Такий підхід дає можливість кваліфікувати категорію вини через ознаки прояву особою-делінквентом належного волевиявлення, добросовісності та розумності щодо виконання як загального обов'язку не порушувати цивільних прав інших осіб, так і деліктного зобов'язання;

– аргументація про доцільність законодавчого врегулювання питань форс-мажору, що відповідає міжнародній практиці ділового обороту. Договірне застереження про форс-мажор, вироблене практикою ділового обороту, належить до правових звичаїв, що стосуються правового регулювання цивільно-правової відповідальності без вини. Встановлено, що поняття форс-мажору не одержало чіткого визначення в законодавстві України, однак практика правозастосування вказує на його легітимність, що потребує законодавчої визначеності;

– визначення особливостей відповідальності за шкоду, заподіяну джерелом підвищеної небезпеки: а) відповідальність виникає зі спеціального делікту; б) абсолютний характер відповідальності (за винятками, визначеними законом); в) відповідальність ґрунтується на ризику поводження з джерелами (об'єктами) підвищеної небезпеки (спеціальний (алеаторний) ризик); г) ризик поводження виникає з підстав титульного володіння та управління (поводження) джерелом підвищеної небезпеки; д) ризик зумовлений об'єктивною оцінкою ймовірності

настання випадкової шкоди за межами належного виконання зобов'язаним суб'єктом функції контролю щодо такого об'єкта.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що вони можуть бути використані:

а) у науково-дослідницькій роботі – для подальших досліджень теорії цивільно-правової відповідальності без вини, деліктних зобов'язань та інституту цивільно-правової відповідальності в цивільному праві України;

б) у правотворчій сфері – для формування рекомендацій щодо вдосконалення положень чинного законодавства з питань відшкодування особі шкоди, завданої без вини (незалежно від вини) її заподіювача. Необхідний теоретичний і методологічний рівень та практична значимість рекомендацій дисертації підтверджується оцінками Комісії Комітету Верховної Ради України з питань верховенства права та правосуддя в Акті впровадження результатів дисертаційного дослідження Немцевої А.О. від 24 липня 2014 року № 04-15/13-2099 (147186);

в) у правозастосовній діяльності – в сенсі рекомендацій для правильного застосування відповідних положень чинного законодавства, зокрема для подолання існуючих прогалин і колізій;

г) у навчальному процесі – при викладанні цивільно-правових дисциплін, підготовці підручників, навчальних посібників і методичних рекомендацій, зокрема, з дисципліни «Цивільне право України».

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення та їх обґрунтування, рекомендації практичного характеру, що містяться у дисертації, обговорювалися на засіданні відділу проблем розвитку національного законодавства Інституту законодавства Верховної Ради України, а також були оприлюднені на дев'яти науково-практичних конференціях і круглих столах: «Правові реформи в Україні» (м. Київ, 6 жовтня 2011 р.), «Правовий захист людини та громадянина в Україні» (м. Київ, 24 листопада 2011 р.), «Сучасні тенденції удосконалення правоохоронної діяльності» (м. Київ, 13 липня 2012 р.), «Правові реформи в Україні: проблеми та перспективи» (м. Київ, 16 жовтня 2013 р.), «Проблемні питання стану дотримання захисту прав людини в Україні» (м. Київ, 5 грудня 2013 р.), «Актуальні проблеми розвитку правової системи України» (м. Київ, 26 березня 2014 р.), «Особливості та перспективи розвитку громадянського суспільства в Україні» (м. Київ, 15 квітня 2014 р.), «Конституційна реформа в Україні: загальнонаціональний проект єднання» (м. Київ, 25 червня 2014 р.), «Реформи законодавства в умовах євроінтеграції» (м. Київ, 30 жовтня 2014 р.).

Публікації. Основні теоретичні та практичні результати дисертаційного дослідження відображено у шістнадцяти наукових публікаціях, серед них: шість статей – у наукових фахових виданнях України, одна стаття – у зарубіжному виданні, та дев'ять тез доповідей на конференціях.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які містять 10 підрозділів, висновків та списку використаних джерел (329

найменувань). Загальний обсяг дисертації – 211 сторінок; обсяг основного тексту – 173 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертації, викладається її зв'язок із науковими програмами, планами, темами, визначаються мета й задачі дослідження, його об'єкт і предмет, методологія, розкривається наукова новизна та практичне значення роботи, наводяться відомості про апробацію її результатів і публікації за темою дослідження.

Розділ 1 «Загальна характеристика теорії відповідальності без вини у цивільному праві» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 *«Поняття, зміст та науково-методологічна основа теорії відповідальності без вини у цивільному праві»* досліджено та окреслено коло основних теоретичних проблем і питань теорії цивільно-правової відповідальності без вини, що у сукупності та системному зв'язку визначають її зміст, зокрема: 1) поняття цивільно-правової відповідальності без вини; 2) принципи цивільно-правової відповідальності без вини; 3) функції цивільно-правової відповідальності без вини; 4) умови цивільно-правової відповідальності без вини; 5) заходи цивільно-правової відповідальності без вини; 6) механізм дії цивільно-правової відповідальності без вини; 7) ефективність цивільно-правової відповідальності без вини; 8) перспективи розвитку цивільно-правової відповідальності без вини.

З'ясовано, що доктриною цивільного права України не вироблено єдиних засад і підходів щодо обґрунтування поняття, змісту та сутності цивільно-правової відповідальності без вини. Переважна більшість питань цивільно-правової відповідальності без вини в науці цивільного права України мають дискусійний характер. Висвітлюються підходи щодо розробки теорії відповідальності без вини в цивільному праві України.

Зазначається, що теорія цивільно-правової відповідальності без вини є системою взаємопов'язаних і взаємоузгоджених понять, поглядів, суджень і висновків про цивільно-правову відповідальність без вини як явище об'єктивної правової дійсності. Вона є складовою теорії цивільно-правової відповідальності, що виступає однією зі складових частин (елементів) вчення про цивільне право в цілому, а також теорії про юридичну відповідальність.

За результатами загального аналізу теоретичних проблем, що порушувалися цивілістичною наукою в рамках вивчення цивільно-правової відповідальності, визначаються такі, що є основними складовими теорії цивільно-правової відповідальності без вини і в системному зв'язку дають можливість сформулювати уявлення про зміст теорії, а саме: поняття; принципи; функції, умови, механізми дії, їх ефективність та перспективи розвитку.

Визначено науково-методологічну основу та підходи щодо розробки теорії цивільно-правової відповідальності без вини.

У підрозділі 1.2 «Гене́за теорії цивільно-правової відповідальності без вини» визначаються основні історичні закономірності розвитку цивільно-правової відповідальності з точки зору значення вини як умови її застосування, аналізуються правові підходи до встановлення такої відповідальності.

Огляд історії становлення і розвитку приватного права від найдавніших до наших часів дав можливість виокремити етапи розвитку інституту деліктної відповідальності у діалектиці співвідношення безвинної і заснованої на вині деліктної відповідальності.

Досліджено генезу теорії цивільно-правової відповідальності без вини. З'ясовано, що її витoki беруть початок із римського права, в рамках якого інститут відповідальності без вини пройшов еволюцію в проекції: відповідальність-помста, закон таліона - *jus talions* (або закон відплати), система штрафів (*poena*). У класичному римському праві було започатковано диференціацію деліктної відповідальності за ознаками звичайних деліктів та особливих випадків – квазіделіктів, що виникали незалежно від вини за принципом спричинення. Такі випадки були винятками, що чітко визначалися законом.

На основі комплексного аналізу наукових концепцій щодо обґрунтування теорії відповідальності без вини, що дає достатньо повне уявлення про особливості формування її теоретичних основ та розвиток цивілістичної правової думки з цих питань, запропоновано авторську класифікацію таких концепцій:

– теорії функціонального обґрунтування цивільно-правової відповідальності без вини: теорія двохаспектної правової відповідальності (Д.В. Боброва, П.Є. Недбайло, М.С. Строгович); теорія організаційно-технічної превенції (В. Варкало); теорія стимулювання чи винуватого начала з винятком (теорія вини з винятком або теорія стимулювання) (М.М. Агарков, Б.С. Антимонов, Д.В. Боброва, В.І. Серебровський);

– теорії щодо розуміння вини у складі цивільно-правової відповідальності без вини: теорія “двох підстав” (К.К. Яічков); теорія стимулювання чи винуватого начала з винятком (теорія вини з винятком або теорія стимулювання); теорія вини та спеціальних юридичних фактів (теорія “вини та закону”) (Г.К. Матвеев); теорія вини та суб’єктивного ризику (В.А. Ойгензіхт, С.І. Братусь); теорія вини та об’єктивного ризику (О.О. Красавчиков, М.С. Малєін, О.Е. Лейст);

– теорії причинного зв’язку: теорія необхідного і випадкового причинного зв’язку (Б.С. Антимонов, П.Д. Камінська, Л.А. Лунц, Г.К. Матвеев, Е.А. Флейшиц); теорія необхідної умови (або рівноцінних умов) (Т. Гоббс, М. Бурі);

– теорії об’єктивних умов цивільно-правової відповідальності без вини: теорія можливого і дійсного заподіяння шкоди (О.С. Іоффе); необхідної умови (або рівноцінних умов) (Т. Гоббс, М. Бурі); теорія адекватного заподіяння; теорія вини та об’єктивного ризику (О.О. Красавчиков, М.С. Малєін, О.Е. Лейст); теорія вини та ризику (А. Гусаков, І. Лібба); теорія законного страхування (О.О. Красавчиков).

У підрозділі 1.3 «Правова сутність цивільно-правової відповідальності без вини» досліджується природа цивільно-правової відповідальності без вини, її

винятковість та суть як виду деліктного зобов'язання, що виникає з фактів заподіяння особі шкоди у випадках, коли вина не має юридичного значення для притягнення правопорушника до цивільної відповідальності.

Цивільно-правова відповідальність без вини має характер цивільно-правового примусу, що полягає не в покаранні та вихованні правопорушника, а в охороні цивільних правовідносин та компенсації завданої шкоди на засадах справедливості, об'єктивності, адекватності та розумності.

У контексті теорії абсолютних правовідносин досліджено ознаки позитивного деліктного обов'язку як додаткового. Естрапалюючи ж модель абсолютних правовідносин на структуру реального правоохоронного правовідношення, що виникає з делікту без вини, визначено можливим відповідні деліктні зобов'язання безвинного заподіювача шкоди розглядати як основні, що з абсолютного негативного обов'язку трансформуються в суб'єктивне позитивне (деліктне) зобов'язання.

Розвиток цивілістичної думки щодо обґрунтування цивільної відповідальності без вини пов'язаний із тенденціями розвитку цивільного законодавства з цих питань та законодавства у цілому. Доводиться, що в сучасних умовах формування системи права України інститут цивільно-правової відповідальності без вини не вичерпав свого правоохоронного потенціалу, втім потребує нових концептуальних підходів його обґрунтування та оновлення, зокрема за рахунок пошуку правових форм та механізмів оптимального поєднання приватно-правових та публічно-правових елементів щодо розподілу ризиків за випадкове заподіяння шкоди особі та порушення її цивільних прав.

Розділ 2 «Правові основи відповідальності без вини у цивільному праві України» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Джерела правового регулювання цивільно-правової відповідальності без вини у праві України»* зазначається, що джерела правового регулювання цивільно-правової відповідальності без вини включають усі відомі види джерел (форм) права: а) нормативно-правовий акт; б) нормативно-правовий договір; в) правовий звичай; г) правовий прецедент. Визначено їх особливості.

Особливістю такого виду джерел цього інституту як нормативно-правові акти є те, що до них належать виключно закони. Тож, він має законодавчу природу.

За результатами аналізу законодавчих актів України, що містять норми, які регулюють питання цивільно-правової відповідальності без вини, встановлено: а) комплексність інституту цивільно-правової відповідальності без вини, оскільки його норми містяться в різно-галузевих законодавчих актах: ЦК України, ГК України, Кодекс цивільного захисту України, Водний кодекс України, Кодекс торговельного мореплавства України, законах України «Про заставу», «Про транспорт», «Про залізничний транспорт», «Про захист прав споживачів», «Про відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції», «Про загальну безпечність нехарчової продукції», «Про об'єкти підвищеної небезпеки», «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку»; б) системність законодавчого

регулювання: закріплення норм про таку відповідальність у спеціальних законодавчих актах у розвиток відповідних положень ЦК України.

Основною формою такого виду джерел як нормативно-правові договори визначено універсальні міжнародні правові акти (документи ООН: Про міжнародну відповідальність за шкоду, завдану космічними об'єктами 1972 р., Про договори міжнародної купівлі-продажу товарів 1980 р.), що містять універсальні норми та мають загальнообов'язкову силу для усіх суб'єктів міжнародного права. З'ясовано, що міжнародне право передбачає існування деліктних зобов'язань без вини у договірних і позадоговірних відносинах.

Особливістю правового прецеденту як джерела правового регулювання цивільної відповідальності без вини в національному праві є його міжнародне походження, що аргументовано в контексті практики Європейського суду з прав людини.

У підрозділі 2.2 *«Загальна характеристика та класифікація відповідальності без вини у цивільному праві України»* обстоюється позиція, що цивільна (деліктна) відповідальність без вини може мати місце як у позадоговірних, так і договірних відносинах. Аргументується, що у договірних відносинах цивільна відповідальність без вини має місце у разі заподіяння шкоди (збитків) невиконанням договірних зобов'язань із незалежних від зобов'язаної особи обставин.

Визначено особливості розгляду справ, що стосуються деліктної відповідальності без вини: справи, що стосуються позадоговірних деліктних зобов'язань розглядаються за правилами цивільного судочинства, спори про відповідальність без вини, що виникають з договірних відносин між суб'єктами господарювання, – за правилами господарського судочинства. На підставі аналізу судової практики щодо відшкодування шкоди в рамках договірних відносин (на прикладі залізничних перевезень) встановлено, що доведення факту заподіяння шкоди (втрати вантажу) здійснюється в порядку та відповідно до правил, встановлених власне для таких суб'єктів господарювання, тобто йдеться про спеціальний процедурний порядок доказування, що забезпечує належність доказів.

Досліджено наукові підходи щодо визначення системи деліктних зобов'язань, визначено критерії для класифікації спеціальних деліктів, що пов'язують з цивільно-правовою відповідальністю без вини.

У підрозділі 2.3 *«Підстави звільнення від відповідальності без вини у цивільному праві України»* досліджуються підстави (юридичні факти) звільнення заподіювача шкоди, завданої без вини, від обов'язку відшкодування потерпілому збитків. Визначено їх дві групи: 1) юридичні факти, які повністю звільняють заподіювача від відшкодування збитків (непереборна сила, випадок та умисел потерпілого); 2) юридичні факти, що звільняють заподіювача від такого відшкодування частково (груба необережність потерпілого та майновий стан заподіювача).

Встановлено, що непереборна сила та випадок (казус) як підстави звільнення від відповідальності за заподіяння шкоди без вини мають об'єктивний характер та надано критерії для їх диференціації.

За результатами дослідження судової практики встановлено неоднозначність позицій судових органів у питаннях застосування положень, що стосуються підстав звільнення від відповідальності без вини та кваліфікації грубої необережності потерпілого як підстави для звільнення. На підставі чого наведено аргументи щодо доцільності конкретизації таких обставин на законодавчому рівні.

Розділ 3 «Особливості цивільно-правової відповідальності без вини в окремих випадках» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 *«Відповідальність незалежно від вини за шкоду, заподіяну джерелом підвищеної небезпеки»* проаналізовано особливості виникнення деліктних зобов'язань зі спеціального делікту з заподіяння шкоди джерелом підвищеної небезпеки. У розвиток концепції «відповідальності за ризик», запропонованої Пендягою Г.Л. для теоретичного обґрунтування деліктних зобов'язань з відшкодування такої шкоди (замість концепції «відповідальності без вини»), висловлено позицію, що запровадження критерію виправданого (припустимого) деліктного ризику як підстави звільнення від деліктної відповідальності за таку шкоду є можливим за умови покладення обов'язку її відшкодування на суб'єкта публічного управління у сфері поводження з джерелами підвищеної небезпеки, яким забезпечується загальний правопорядок у цій сфері, зокрема щодо управління ризиками. Аргументовано, що таким суб'єктом є держава, на яку покладено обов'язок забезпечення та гарантування прав людини (ст. 3 Конституції України).

Обґрунтовано, що теоретичну основу для визначення поняття джерела підвищеної небезпеки становлять підходи та положення, втілені в теорії об'єктів та теорії діяльності, що мають розглядатися в системному зв'язку, оскільки пропонують юридичні критерії (ознаки) визначення джерела підвищеної небезпеки, необхідні для кваліфікації деліктного правопорушення, правильного визначення суб'єкта деліктного зобов'язання та його змісту (міри відповідальності).

Доведено, що правовий режим джерел підвищеної небезпеки має публічно-правову природу. Правова категорія «джерело підвищеної небезпеки» включає складові: а) об'єкти підвищеної небезпеки; 2) діяльність, пов'язану з поводженням із такими об'єктами (їх утриманням, експлуатацією, зберіганням, транспортуванням, виготовленням, переробкою, видаленням, використанням тощо). Діяльність, пов'язана з поводженням (утриманням, експлуатацією) об'єкта підвищеної небезпеки, ґрунтується на засадах ризику, що є її кваліфікуючою ознакою.

Обстоюється позиція, що термін «діяльність» в значенні джерела підвищеної небезпеки не є достатньо вдалим, на заміну пропонується поняття «поводження з об'єктам підвищеної небезпеки», що змістовно є більш широким визначенням і містить ознаки не лише змісту дії в значенні діяльності, але й контролю як її

складової, що власне виступає кваліфікаційною ознакою правомочностей зобов'язаного суб'єкта поведження з джерелом підвищеної небезпеки.

Аргументовано, що розвиток інституту обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності суб'єктів, чия діяльність пов'язана з поведженням з об'єктами підвищеної небезпеки, значно зменшить фінансові ризики та виключить випадки невідшкодування збитків відповідальною особою внаслідок її неплатоспроможності.

У підрозділі 3.2 «Відповідальність держави за шкоду, заподіяну її органами» проаналізовано перелік визначених ЦК України випадків покладення на державу відповідальності за шкоду, заподіяну приватній особі суб'єктами держави. Розглянуто основні теоретичні підходи щодо обґрунтування відповідальності держави відшкодувати шкоду, заподіяну її суб'єктами незалежно від вини. Підтримано позицію О.М. Клименко про те, що деліктну відповідальність держави з відшкодування шкоди, заподіяну її органами, слід розглядати не як захід державного примусу, а як форму реалізації її правозахисної функції, спрямованої на правовідновлення та компенсацію (відшкодування). В її розвиток висловлено аргументи, що правові умови наділення держави деліктною відповідальністю за шкоду, заподіяну приватній особі її суб'єктом, пов'язані з покладенням на державу законом обов'язку прийняти в загальносуспільних інтересах ризик за діяльність її органів, їх посадових і службових осіб щодо: 1) володіння (утримання, користування, експлуатацію тощо) об'єктами, що є джерелами підвищеної небезпеки; 2) виконання функцій (обов'язків), пов'язаних з умовами існування підвищеного ступеня небезпечності або крайньої потреби (необхідності); 3) виконання державно-владної діяльності, що має підвищений ступінь загальносуспільної відповідальності.

Запропоновано врегулювати законом порядок відшкодування особі шкоди, завданої неконституційними актами, та порядок відшкодування особі шкоди, завданої злочином.

У підрозділі 3.3 «Відповідальність за шкоду, заподіяну внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг)» дано аналіз положень національного законодавства, що регулюють таку відповідальність. Встановлено, що порівняно з ЦК України, який є базовим актом цивільного законодавства, Закон України «Про відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції» ґрунтується на концепції більш широкого кола зобов'язаних осіб. Аргументовано, що ЦК України в цій частині потребує доповнення.

Аргументовано позицію про слушність встановлення на законодавчому рівні підходів щодо визначення моральної шкоди споживача, завданої внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг), що має визначатися за критеріями втрат немайнового характеру, яких споживач зазнав унаслідок: а) споживання (використання або користування) дефектної продукції; б) надання недостовірної або недостатньої інформації про таку продукцію, її виробника (виготовлювача,

виконавця); в) незаконних дій (бездіяльності) продавця, виготовлювача, виконавця, що перешкоджали споживачу в захисті його прав.

У підрозділі 3.4 «Відповідальність без вини, що впливає з інших спеціальних деліктів» досліджено особливості змістовного наповнення та структурного розташування положень, що регламентують делікти за участю осіб із вадами дієздатності. Встановлено, що відповідальність зобов'язаних осіб за шкоду, заподіяну особами, які не досягли повноліття, перебуває у прямій залежності від обсягу деліктоздатності заподіювача шкоди як на момент її заподіяння, так і по факту виконання деліктного зобов'язання. Визначено особливості відповідальності за шкоду, заподіяну особами, які не досягли повноліття, або недієздатними особами: а) заподіювачем шкоди є особа, яка має вади деліктоздатності; б) суб'єктом відповідальності виступають особи, які на законних або інших правових підставах є зобов'язаними щодо здійснення опіки, піклування та нагляду за особою, заподіяння шкоди якою стало наслідком невиконання або неналежного виконання ними обов'язків щодо неї; в) правила щодо даного виду відповідальності можуть бути застосовані стосовно заподіяння шкоди у будь-яких правовідносинах.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та подано нове вирішення наукової задачі, що виявляється у комплексному дослідженні теоретичних основ цивільно-правової відповідальності без вини у цивільному праві України, механізмів правового регулювання деліктних зобов'язань, що опосередковують даний вид відповідальності. Серед висновків, зроблених у підсумку дисертаційного дослідження, найголовнішими є такі.

1. Цивільно-правова відповідальність без вини як засіб захисту цивільних прав виконує правоохоронну функцію, а саме: 1) превенції – щодо охорони правопорядку у сфері цивільних відносин; 2) стимулювання щодо додержання, не порушення цивільних прав (спрямовано на формування правосвідомості, обачливості, добросовісності та розумності суб'єктів цивільних правовідносин); 3) відновлення правового становища постраждалого; 4) компенсації за заподіяну шкоду.

2. Цивільно-правова відповідальність без вини має характер цивільно-правового примусу, що в сучасному праві слід розглядати як встановлений позитивний правоохоронний обов'язок делінквента, виконання якого ґрунтується на перевагах диспозитивних засад у цивільних правовідносинах. Водночас він може бути забезпечений засобами державного примусу, у тому числі юрисдикційними.

3. Цивільно-правова відповідальність без вини ґрунтується на спеціальних деліктах, визначених законом, має імперативну юридичну природу, що спрямовано також на визначення меж такої відповідальності.

4. За правовою суттю та характером правоохоронного зобов'язання делінквента цивільна відповідальність без вини є цивільно-правовою санкцією, що може виступати в різних формах: відновлення порушеного права через оперативно-правові заходи, визнання права, компенсації.

5. Інститут цивільно-правової відповідальності без вини характеризується такими ознаками: а) має законодавчу природу; б) є комплексним, оскільки його норми містяться в різних галузевих законодавчих актах; в) системністю – норми про таку відповідальність закріплено у спеціальних законодавчих актах – у розвиток відповідних положень ЦК України як базового акта цивільного законодавства.

6. Цивільна (деліктна) відповідальність без вини може мати місце як у позадоговірних, так і договірних відносинах, що обґрунтовується логікою викладу нормативного матеріалу та структурною побудовою ЦК України в частині розміщення норм, які регулюють ці питання. Якщо позадоговірне деліктне зобов'язання виникає між суб'єктами, які раніше не були пов'язані конкретними цивільними правовідносинами, то договірне деліктне зобов'язання виникає між контрагентами триваючих договірних відносин.

7. Суб'єкт відповідальності за шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки, має поєднувати дві основні риси: а) бути титульним володільцем джерела підвищеної небезпеки; б) здійснювати управління таким джерелом. Такий підхід дає можливість виокремлення та чіткої кваліфікації окремих випадків, за яких відповідальність може покладатися на кількох осіб, в залежності від їхнього статусу в структурі правопорушення. Володілець, яким на правових підставах передано (повністю або частково) функції управління таким джерелом іншій особі, має нести субсидіарну (додаткову) відповідальність.

8. Аргументовано та сформульовано пропозиції щодо вдосконалення законодавства України, зокрема зміни до ЦК України, а саме:

у частині першій статті 1187:

формулювання «диких звірів, службових собак та собак бійцівських порід тощо» замінити словами «диких тварин, службових собак, собак бійцівських, мисливських порід та інших тварин»;

після слів «створює підвищену небезпеку для особи, яка цю діяльність здійснює,» слова «та інших осіб» замінити словами «та (або) інших осіб».

у частині другій статті 1187 слово «володіє» замінити словами «є титульним володільцем та/або здійснює управління» за контекстом положення;

доповнити частину першу статті 1210 новим положенням такого змісту: «Відповідальність виготовлювача товару за шкоду, завдану внаслідок його недоліків, покладається на кожного постачальника (продавця) у разі, коли виготовлювач або постачальник (продавець), яким такий товар було введено в обіг на території України, не встановлений».

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Немцева А. О. Щодо поняття безвинної відповідальності в цивільному праві України / А. О. Немцева // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2012. – № 7. – С. 116–121.
2. Немцева А. О. Цивільно-правова відповідальність підприємців – володільців джерел підвищеної небезпеки: суб'єктивний аспект / А. О. Немцева // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2013. – № 4. – С. 31–36.
3. Немцева А. О. Значення суб'єктивного елементу при відшкодуванні шкоди / А. О. Немцева // Бюлетень Міністерства Юстиції України. – 2013. – № 7. – С. 71–75.
4. Немцева А. О. Підстави звільнення від безвинної відповідальності в цивільному праві / А. О. Немцева // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2014. – № 1. – С. 78–85.
5. Немцева А. О. Відповідальність без вини в контексті відшкодування шкоди завданої джерелом підвищеної небезпеки / А. О. Немцева // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2014. – № 3. – С. 109–114.
6. Немцева А. А. Ответственность государства за вред, причиненный судебными и правоохранительными органами / А. А. Немцева // Закон и жизнь. – Кишинев, 2014. – № 11/2. – С. 88–91.
7. Немцева А. О. Теоретичні аспекти відповідальності без вини у цивільному праві / А. О. Немцева // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2015. – № 4 – С. 27–32.
8. Немцева А. О. Поняття безвинної відповідальності в цивільному праві / А. О. Немцева // Правові реформи в Україні : матеріали III Всеукр. наук.-теорет. конф. : ч. 1 (Київ, 6 жовт. 2011 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2011. – С. 188–189.
9. Немцева А. О. Теорії безвинної відповідальності в цивільному праві / А. О. Немцева // Правовий захист людини та громадянина в Україні : матеріали Всеукр. наук.-теорет. конф. (Київ, 24 листоп. 2011 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2011. – С. 182–184.
10. Немцева А. О. Зобов'язання відшкодування шкоди завданої внаслідок дорожньо-транспортних пригод / А. О. Немцева // Сучасні тенденції удосконалення правоохоронної діяльності : матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 13 лип. 2012 р.). – Київ. нац. ун-т. ім. Тараса Шевченка, 2012. – С. 9–11.
11. Немцева А. О. Непереборна сила, як підстава звільнення від цивільно-правової відповідальності без вини / А. О. Немцева // Правові реформи в Україні: проблеми та перспективи : зб. матер. V Всеукр. наук.-теор. конф. : ч. 2 (Київ, 16 жовт. 2013 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2013. – С. 195–196.
12. Немцева А. О. Відповідальність без вини за шкоду, завдану фізичною особою, яка не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними / А. О. Немцева // Проблемні питання стану дотримання захисту прав людини в

Україні : зб. матеріалів IV Всеукр. наук.-практ. конф. : ч. 1 (Київ, 5 груд. 2013 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2013. – С. 213–214.

13. Немцева А. О. Підстави запровадження безвинної відповідальності підприємців в цивільному праві України / А. О. Немцева // Актуальні проблеми розвитку правової системи України : зб. матеріалів круглого столу (Київ, 26 берез. 2014 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2014. – С. 113–115.

14. Немцева А. О. Щодо питання відшкодування юридичною особою шкоди, завданої їхнім працівником чи іншою особою / А. О. Немцева // Особливості та перспективи розвитку громадянського суспільства в Україні : зб. матеріалів підсумкової наук.-теорет. конф. (Київ, 15 квіт. 2014 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2014. – С. 154–156.

15. Немцева А. О. Відповідальність держави за шкоду заподіяну її органами / А. О. Немцева // Конституційна реформа в Україні: загальнонаціональний проект єднання : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 25 черв. 2014 р.). – К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2014. – С. 232–236.

16. Немцева А. О. Щодо питання відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої у стані крайньої необхідності / А. О. Немцева // Реформи законодавства в умовах євроінтеграції : зб. матер. VI Всеукр. наук.-теор. конф. : ч. 1 (Київ, 30 жовт. 2014 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2014. – С. 210–211.

АНОТАЦІЇ

Немцева А.О. Теоретико-правовий аналіз відповідальності без вини у цивільному праві України. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького, Івано-Франківськ, 2016.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню теоретико-правового аналізу відповідальності без вини у цивільному праві України. Розроблено періодизацію історії розвитку інституту цивільно-правової відповідальності без вини. З'ясовано поняття, зміст та науково-методологічну основу теорії відповідальності без вини в цивільному праві, досліджено її генезу. Проаналізовано джерела правового регулювання цивільно-правової відповідальності без вини у цивільному праві України. Розроблено класифікацію відповідальності без вини. Визначено комплекс факторів, що обґрунтовують доцільність існування в сучасному праві інституту зобов'язань з відшкодування шкоди, завданої без вини. Визначено, що зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої без вини, охоплюють два типи зобов'язань: у першому реалізується підвищена відповідальність, від якої особу звільняє лише непереборна сила, а у другому реалізується абсолютна відповідальність, від якої особа не звільняється.

З'ясовано істотні ознаки непереборної сили, проведено розмежування непереборної сили і випадку (казусу). Визначено поняття, зміст і ступені вини потерпілого, як універсальні підстави для звільнення заподіювача від обов'язку відшкодування шкоди, завданої без вини.

Ключові слова: відповідальність без вини, безвинна відповідальність, цивільно-правова відповідальність, непереборна сила, казус, випадок, форс-мажор, умисел, необережність, недбалість.

Немцева А.А. Теоретико-правовой анализ ответственности без вины в гражданском праве Украины. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право. – Ивано-Франковский университет права имени Короля Даниила Галицкого. Ивано-Франковск, 2016.

Диссертация посвящена комплексному исследованию теоретико-правового анализа ответственности без вины в гражданском праве Украины.

В результате общего анализа теоретических проблем, которые рассматривались юридической наукой в рамках изучения гражданско-правовой ответственности, определены такие, которые можно отнести к основным составляющим теории гражданско-правовой ответственности без вины, которые в системной связи дают возможность сформулировать представление о ее содержании: понятие, принципы, функции, условия возникновения, средства и механизм действия, эффективность, перспективы развития. Указывается на то, что, несмотря на многолетний научный дискурс, единого понятия термина «гражданско-правовая ответственность» цивилистика так и не выработала.

Рассмотрен генезис теории гражданско-правовой ответственности без вины, а также источники правового регулирования такой ответственности в гражданском праве Украины.

Установлен комплекс факторов, которые обосновывают целесообразность применения в современном праве обязательств по возмещению вреда, причиненного без вины.

Аргументируется вывод о том, что система специальных деликтов, основанных на ответственности без вины, базируется на модели объединения общего (генерального) деликта и специальных деликтов, а также на структуризации последних по различным критериям: а) общим: субъектным (по субъекту причинения вреда и субъекту ответственности); содержанию нанесенного вреда (материального и морального); б) специальным: предметным, которые указывают на содержание правоотношений, в рамках которых возникли деликтные обязательства.

Обосновано положение о том, что гражданская (деликтная) ответственность без вины может иметь место как во внедоговорных, так и договорных

правоотношениях. Если внедоговорное деликтное обязательство возникает между субъектами, которые раньше не были связаны конкретными гражданскими правоотношениями, то договорное деликтное обязательство возникает между контрагентами длящихся договорных правоотношений.

Установлено, что обязательства по возмещению вреда, причиненного без вины, охватывают собой два различных типа обязательств. В первом – реализуется повышенная ответственность, от которой лицо освобождает только непреодолимая сила, а во втором – абсолютная ответственность, от которой лицо не освобождается.

Выявлены существенные признаки непреодолимой силы и случая, как оснований для освобождения от такой ответственности.

Рассмотрена ответственность независимо от вины за вред, причиненный источником повышенной опасности; ответственность государства за вред, причиненный его органами; ответственность за вред, причиненный вследствие недостатков товаров, работ (услуг); ответственность без вины, которая вытекает из других специальных деликтов, в частности с участием лиц с дефектами дееспособности.

Определены особенности ответственности за вред, причиненный источником повышенной опасности, а именно: ответственность возникает из специального деликта; абсолютный характер ответственности (за исключением предусмотренных законом); ответственность основывается на риске обращения с источниками (объектами) повышенной опасности (специальный (алеаторный) риск); риск обращения возникает на основании титульного владения и управления источником повышенной опасности; риск обусловлен объективной оценкой вероятной возможности нанесения случайного вреда за пределами надлежащего исполнения обязанным субъектом функции контроля за таким объектом.

Аргументирована целесообразность законодательного урегулирования вопроса форс-мажора, который отвечает международной практике делового оборота. Договорное предостережение о форс-мажоре, выработанное практикой делового оборота, относится к правовым обычаям, которые касаются правового регулирования гражданско-правовой ответственности без вины. Установлено, что понятие форс-мажора не получило четкого определения в законодательстве Украины, однако практика правоприменения указывает на его легитимность.

Обоснован подход, согласно которому предлагается вину рассматривать в контексте закрепленных в гражданском законодательстве таких общих принципов, как добросовестность и разумность (п. 6 ч. 1 ст. 3 ГК Украины), а также основополагающего для гражданского права принципа диспозитивности. Такой подход дает возможность квалифицировать категорию вины по признакам проявления лицом-делинквентом надлежащего волеизъявления, добросовестности и разумности в выполнении как общего обязательства не нарушать гражданских прав других лиц, так и деликтного обязательства.

Ключевые слова: ответственность без вины, невинная ответственность, гражданско-правовая ответственность, непреодолимая сила, казус, случай, форс-мажор, умысел, неосторожность, небрежность.

Nemtseva A. Theoretical and legal analysis of liability without fault in civil law of Ukraine. – *The manuscript.*

Dissertation on the receipt of scientific degree of the Candidate of Law in the speciality 12.00.03 – Civil Law and Civil Procedure; Family law; International Private Law. – Ivano-Frankivsk University of Law named after King Danylo Halytskyi, Ivano-Frankivsk, 2016.

The thesis is devoted to complex research of theoretical and legal analysis of liability without fault in civil law of Ukraine. The thesis deals: concept, content and scientific and methodological basis of the theory of no-fault liability in civil law; genesis theory of civil liability without fault; Legal nature of civil liability without fault; sources of legal regulation of civil liability without fault in civil law of Ukraine; general characteristics and classification of liability without fault; grounds for exemption from liability without fault in civil law; liability regardless of fault for damage caused by a source of danger; State responsibility for damage caused by its organs; responsibility for damage caused as a result of defects in the goods, works (services); liability without fault arising from other special tort. Developed periods of the history of civil liability without fault. Established a set of factors that justify the feasibility of in modern law obligations to compensate for damage caused without fault. Determined that the obligation to compensate for damage caused without fault, covering two different types of obligations: where the first type sold increased responsibility of a person exempt only irresistible force, while the second realized the absolute responsibility, from which the person is released. It was shown significant signs of force majeure, the differentiation of force majeure and simple way. The concept, content and degree of fault of the victim, as a universal basis for exemption from the obligation injurer damages caused without fault.

Keywords: liability without fault, innocent liability, civil liability, force majeure, incident case of force majeure, intent, carelessness, negligence.